

تحلیلی بر توسعه فضایی-کالبدی بر مبنای اصول شهر زیست پذیر (مطالعه موردی مناطق ۶ گانه اسلامشهر)^۱

سیده منور زینی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

حسین مجتبی زاده خانقاهی^۲

استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ابوالفضل مشکینی

دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۲۱ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۰۱

چکیده

شناخت الگوی توسعه فضایی-کالبدی شهرها برای تدوین سیاستهای مناسب بر مبنای استانداردهای زندگی ضروریست. اساس این پژوهش بر مبنای چگونگی الگوی توسعه فضایی شهر اسلامشهر و تطبیق آن با شاخصهای شهر زیست پذیر می باشد. روش پژوهش حاضر "توصیفی-تحلیلی" می باشد، گرچه از سایر روشها همچون روش علی، همبستگی نیز بهره گرفته می شود. دادهها با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده اند که برای سنجش روایی آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. که پایایی آن با میزان ۰/۹۴۰ به تایید رسیده است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که برای جمعیت ۴۴۸۱۲۹ نفری اسلامشهر ۳۸۴ پرسشنامه محاسبه شده است. جامعه آماری ساکنان اسلامشهر هستند. برای رسم نمودارها، نقشهها و تحلیل آماری از نرم افزارهای SPSS، EXCEL، ARCGIS استفاده شد. با توجه به استنباطی بودن پژوهش از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شده است. سپس به انجام تحلیل همبستگی کانونی و ارائه دیاگرام تحلیل تاثیرات و همبستگی شاخصها بر یکدیگر شده است. متغیرهای کانونی در این تحقیق، شامل ۴ مجموعه متغیر است. (ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و محیط زیستی). با توجه به اینکه در تمامی ابعاد سطوح معنی داری (sig) پایین تر از ۰.۰۵ می باشد در نتیجه وجود همبستگی کانونی بین ۴ مجموعه متغیر، تایید می گردد. نتایج نشان می دهد که بهترین منطقه در تمامی ابعاد توسعه فضایی-کالبدی بر مبنای شهر زیست پذیر، منطقه ۳ و بدترین منطقه در تمامی ابعاد توسعه منطقه ۶، می باشد. و در نهایت پیشنهادها برای اصلاح ساختار توسعه فضایی-کالبدی شهر اسلامشهر ارائه شده است.

واژگان کلیدی: توسعه فضایی-کالبدی - فضایی، شهر زیست پذیر، اسلامشهر

۱- این مقاله برگرفته از مباحث رساله دکتری سیده منور زینی با عنوان «تدوین الگوی توسعه فضایی-کالبدی بر مبنای اصول شهر زیست پذیر با تاکید بر اسلامشهر» با راهنمایی دکتر حسین مجتبی زاده در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی است.

۲- (نویسنده مسئول)

مقدمه

از حدود سه قرن پیش، یعنی از زمان انقلاب صنعتی در اروپا، توسعه تأثیرات عمیقی بر زندگی بشر گذاشته است. نتیجه انقلاب صنعتی در بلند مدت به سکه دو رویه‌ای بدل شد که روی آشکارو خوشبینانه آن شامل تغییر در تهیه مواد خام، تغییر در کشاورزی، ایجاد بازار ملی و تحولات اقتصادی درآمدها، الگوهای جدید مصرف، تحولات جمعیتی و از همه مهم‌تر رشد فزاینده شهر و شهرنشینی بوده است. روی پنهان این سکه، معضلات عدیده‌ی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و از همه مهم‌تر محیط‌زیستی و فشار دو چندان به توان بوم‌شناختی است که در برگزیده آلودگی‌های هوا، خاک، صوت، کاهش منابع تجدیدپذیر، مصرف‌گرایی شدید، افزایش افسارگسیخته و ترافیک می‌باشد (ساسان پور، ۱۳۹۰: ۴۸). به طور کلی توسعه شهری باید به برابری و تعادل کیفیت و کمیت آنچه احداث می‌شود از یکسو و از سوی دیگر به تعداد و اندازه جمعیت شهرنشینی که در این که در این مناطق جای می‌گیرند، اهمیت داده و به محیط زیست شهری و در نظر گرفتن رفاه و آسایش شهروندان در کنار رعایت اصول زیبایی شهرها که از اهداف برنامه‌ریزی شهری است توجه کافی نماید درحالی‌که با گسترش سریع شهرها و افزایش رشد شهرنشینی در ایران، سطح بسیاری از اراضی شهرها به زیر ساخت و ساز رفت و در نتیجه با از بین بردن باغات و اراضی کشاورزی، نه تنها تعادل زیست محیطی بین سطوح خدماتی شهرها به هم خورده، بلکه با افزایش جمعیت، کمبود خدمات، زیرساخت‌ها و تاسیسات زیربنایی، عدم کثش مناسب و کافی شبکه حمل و نقل شهری، پاسخگوی نیازهای امروزی ساکنین نیست (معینی، ۱۳۹۲: ۲۶۸).

مطالعات نشان می‌دهد که از یک سو ضرورت و اهمیت پرداختن به زیست‌پذیری شهری در ارتباط با وظایف جدید برنامه‌ریزی در پاسخگویی به نیازهای جامعه پس از صنعتی شدن که شدیداً در جستجوی امکانات تسهیلات و کیفیت زندگی است به شدت افزایش یافته است و از سوی دیگر زیست‌پذیری به جهت تهدیدهای پیش روی زندگی شهری امروز نیز اهمیتی دو چندان یافته است. ویلر در تحقیق خود در کالیفرنیا عوامل متعدد از بین‌برنده کیفیت زندگی شهری را که به صورت رشد شهری، ازدحام و شلوغی، کمبود فضاهای باز، کمبود خانه سازی در حد استطاعت، رشد بی‌عدالتی اجتماعی و از دست دادن هویت کالبدی، حس مکان و زندگی اجتماعی تجلی یافته است را نشان می‌دهد (Wheeler, 2001).

تعدادی از شهرهای ایران از جمله اسلامشهر بدون طرح و برنامه و در پی یک رشد سریع شکل گرفته‌اند. این شهر در سرشماری ۱۳۳۵ شامل چند روستای پراکنده بود؛ در سال ۴۵ فقط ۱۰۰۶ نفر جمعیت داشته و در سال ۵۵ جمعیت آن به بیش از ۵۰ هزار نفر رسید، در سال ۶۵ نیز جمعیت شهر به بیش از ۲۱۵۰۰۰ نفر افزایش پیدا کرد (مشهدیزاده دهقانی، ۱۳۹۲: ۴۵۲)، که دسترسی نداشتن آنها به آموزش، خدمات شهری ناکافی، آسایش اندک واحدهای مسکونی، صرف وقت طولانی برای رسیدن به محل کار، نبود تنوع اجتماعی و اقتصادی، ناسالم بودن محیط از لحاظ اجتماعی و محیط‌زیستی، امکان ارتقاء مهارت‌ها، دانش فرهنگ و درآمد را برای آنها مشکل کرده است و دور باطل فقر و به تبع آن تشدید نابرابری‌ها و بروز ناامنی‌های اجتماعی را ایجاد کرده است (کارگروسرور ۱۳۹۰: ۴۰۱). نبود یک برنامه‌ریزی درست و منطقی، این شهر را در آینده‌ای نه چندان دور به شهری تبدیل می‌کند که حتی زیستن در آن به سختی انجام شود. در این راستا هدف این پژوهش بررسی و تطبیق

شاخص‌های شهر زیست‌پذیر با وضعیت کنونی گسترش فضایی-کالبدی اسلامشهر می‌باشد. به عبارت دیگر این پژوهش به دنبال این سوال است که چگونه توسعه فضایی و کالبدی این شهر در راستای اهداف و اصول شهر زیست‌پذیر باشد؟

پیشینه تحقیق

از اوائل دهه‌ی ۷۰ میلادی جنبش‌های گسترده‌ای با حساسیت‌های محیط‌زیستی بر ضد توسعه متداول شهرها در کشورهای شمال به راه افتاد (صرافی، ۱۳۷۹: ۸). در عصر کنونی با گسترش مشکلات جوامع شهری و کاهش کیفیت زندگی مطالعات متعددی در سراسر جهان در مورد رشد و توسعه شهری و همچنین اصول و شاخصه‌های شهر زیست‌پذیر و چگونگی دستیابی به زیست‌پذیری در سکونتگاه‌های انسانی و به ویژه شهری انجام شده که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

هرولد^۱ و همکاران در سال ۲۰۰۵ با استفاده از تصویر سازی مفهومی و کلی مبادرت به ارائه شمایی فرضی برای فرآیند رشد شهری نموده‌اند. بر مبنای این چارچوب گسترش منطقه شهری از یک هسته قدیمی آغاز و به صورت توامان به سمت مراکز توسعه منفرد و جدید رشد و پخش می‌گردد.

لاریس^۲ در سال ۲۰۰۵ در پژوهشی با عنوان «محلات خوب: زیست‌پذیری و ریخت‌شناسی محلات پر تراکم در آمریکای شمالی با هدف ایجاد یک تئوری عملیاتی از زیست‌پذیری در مقیاس محله و تعیین معیارهایی برای اندازه‌گیری آن که با روش کمی و کیفی در آمریکا انجام شد به این نتیجه رسید که محلات متراکم از نظر جمعیت و مسکن در رسیدن به شرایط زیست‌پذیری موفق‌ترند و تفاوت معناداری میان محلات از نظر دستیابی به ابعاد زیست‌پذیری وجود دارد.

لولبی^۳ و همکاران در سال ۲۰۱۰ ابعاد و ویژگیهای زیست‌پذیری را از نگاه ساکنان با روش کیفی در مالزی تحلیل نموده و دریافته‌اند که ابعاد زیست‌پذیری عبارت است از بعد اجتماعی، کالبدی، عملکردی و امنیت. از میان مهم‌ترین بعد از نگاه ساکنان امنیت و کم اهمیت‌ترین آنها بعد اجتماعی است.

بدلند^۴ همکاران در سال ۲۰۱۴ با عنوان زیست‌پذیری شهری: درس‌هایی از استرالیا برای کشف شاخص‌های سلامت اجتماعی که با روش کیفی در استرالیا انجام شد، دریافته‌اند که ۱۱ حوزه کلی در ارتباط با سلامت اجتماعی و رفاه مشخص گردید که عبارتند از: جرم و امنیت، آموزش، شغل و درآمد، سلامت و خدمات اجتماعی، مسکن، تفریح و فرهنگ، غذای محلی و دیگر کالاها، محیط طبیعی، فضای باز عمومی، حمل و نقل و انسجام اجتماعی و دموکراسی محلی.

بندر آباد در سال ۱۳۸۹ در مطالعه‌ای با عنوان تدوین اصول الگوی توسعه فضایی و شکل شهر زیست‌پذیر ایرانی در مناطق ۱، ۱۵ و ۲۲ تهران که با روش توامان کیفی و کمی انجام شد به این نتیجه رسید که مدیریت شهری، الگوی

¹ Heroled

² Larice

³ Lau Leby

⁴ Badland

تاریخی و چشم انداز طبیعی مهم‌ترین عوامل موثر بر زیست‌پذیری شهراند. در شهر ایرانی فشردگی رابطه عکس با زیست‌پذیری دارد.

علی اکبری در سال ۱۳۹۶ در عنوانی به نام مدل سازی ساختاری-تفسیری عوامل موثر بر زیست‌پذیری کلان شهر تهران نشان داد که بعد اقتصادی شامل شاخص‌های اشتغال و درآمد پایدار، مسکن مناسب و توزیع عادلانه امکانات و خدمات زیرساختی مشترکا با بیشترین تاثیر، محرک و برانگیزاننده زیست‌پذیری کلان شهر تهران به شمار می‌رود، در نتیجه هرگونه برنامه و اقدام برای ارتقای زیست‌پذیری کلان شهر تهران باید به نقش کلیدی و پایه‌ای این عوامل توجه کند.

مطالعه پیشینه‌ی پژوهش نشان می‌دهد که کارکرد اصول و ابعاد زیست‌پذیری در ایران از ادبیات علمی چندانی برخوردار نیست. این پژوهش جهت گیری خود را در پیاده کردن اصول زیست‌پذیری در توسعه فضایی یک شهر پیراشهری در ایران با شیوه سکونت غیر رسمی گذاشته و از این رو در نوع خود جدید می‌باشد.

مبانی نظری پژوهش

توسعه فرآیندی است سیستماتیک که عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و غیره تشکیل‌دهنده سیستم محسوب می‌شوند و ستانده سیستم را رفاه انسانی، برابری و عدالت اجتماعی و توسعه انسانی تشکیل می‌دهد (ملکی، سعید ۱۳۹۰:۳۸).

- توسعه کالبدی پراکنده (رشد اسپیرال)^۱

در حال حاضر، گسترش فضایی یا جغرافیایی کم تراکم و ناپیوسته شهرها یکی از آشکارترین ابعاد شهرنشینی سریع، به ویژه در جهان در حال توسعه می‌باشد (UN-Habitat, 2008:15). عبارت «پراکنده رویی» برای نخستین بار در سال ۱۹۳۷ توسط ارله دراپر سرپرست امور دره تنسی^۲ در کنفرانس ملی برنامه ریزان بکار برده شد (Wassmer, 2002:2) و اصطلاح «پراکنده رویی شهری» نیز در سال ۱۹۵۸ توسط یک جامعه شناس به نام ویلیام وایت در مجله فورچون به کار برده شده است (Wassmer, 2005:1-4). برگس (۱۹۹۸) پراکنده رویی را به عنوان «توسعه کالبدی پراکنده و با تراکم‌های پایین در جایی که رشد فضایی از رشد جمعیت پیشی گرفته است» تعریف می‌نماید (Burges, 1998:1).

- توسعه پایدار شهری^۳

توسعه پایدار شهری از چهارجنبه‌ی اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیط‌زیستی تلاش می‌نماید که مشکلات شهری را مرتفع نماید؛ به طوری که در بخش اجتماعی حقوق افراد، دموکراسی و عدالت اجتماعی را مدنظر دارد و در بخش اقتصادی برطرف نمودن نیازهای اساسی مردم، جلوگیری از فقر و برنامه ریزی در جهت مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی مورد نظر است (موحد، ۱۳۷۹:۴۷).

2-Sprawl Growth

3-Earle Draper of the Tennessee Vally Authority

3 Urban Sustainability Development

زیست‌پذیری زیر مجموعه اهداف پایداری است که به طور مستقیم بر روی افراد اجتماع تاثیر می‌گذارد و شامل توسعه اقتصاد محلی، کیفیت محیط‌زیستی، عدالت، امنیت و انسجام اجتماعی و... است. تفاوت پایداری با زیست-پذیری این است که پایداری رو اهداف جهانی و بلند مدت تاکید دارد ولی زیست‌پذیری روی اهداف محلی و کوتاه مدت (حاتمی‌نژاد، ۱۳۹۶: ۴۲).

محدوده مورد مطالعه

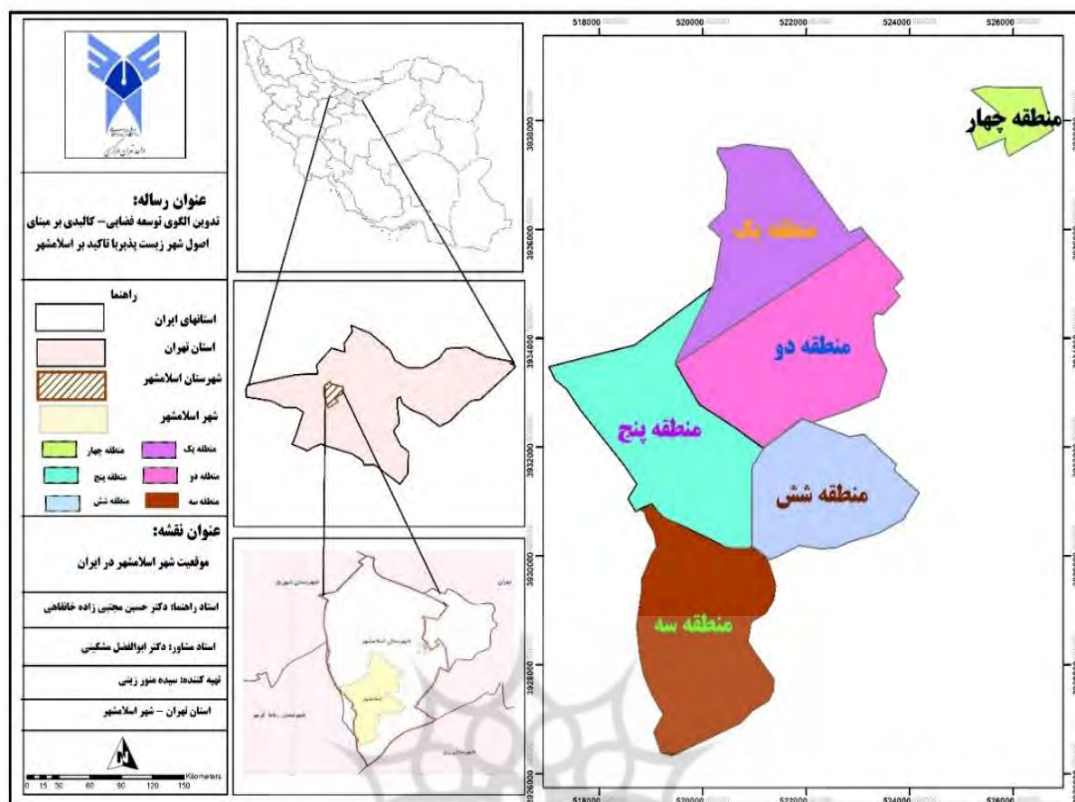
اسلامشهر واقع در جنوب غربی تهران، یکی از شهرستان‌های این استان می‌باشد که شهر اسلامشهر به عنوان مرکز شهرستان اسلامشهر است، شهر اسلامشهر دارای ۶ منطقه شهری می‌باشد. این شهر در سر راه یکی از مهمترین محورهای ارتباطی استان تهران با جنوب کشور یعنی محور تهران-ساوه و خط آهن تهران-قم و در ۲۲ کیلومتری راه زمینی جنوب غرب تهران مستقر شده است. این نقطه شهری، تا قبل از سال ۱۳۵۵ روستای کوچکی به نام قاسم آباد شاهی بود که در پی رشد و گسترش صنایع، احداث کارگاههای متعدد در محور تهران-ساوه و جذب مهاجران فراوان صنایع این محور، گسترش آن به اطراف آغاز شد و در سالهای اخیر وظایف خدماتی و صنعتی این شهر بر عملکردهای قبلی افزوده شد و به همین جهت به قطب عمده جذب مهاجر در جنوب غربی استان تهران تبدیل شد. براساس سرشماری نفوس و مسکن در طول چهل سال گذشته، شمار سکنه این شهر قریب به ۴۴۸ برابر شده و از یک هزار نفر به ۴۴۸ هزار نفر بالغ گردیده است.

محدوده شهری اسلامشهر به ۶ منطقه و ۱۹ ناحیه و ۷۴ محله تقسیم شده است. این تقسیمات بر اساس توزیع متناسب جمعیت و خدمات در سطح مناطق و محلات و با توجه به محله بندی عرفی، عمدتاً به وسیله محورهای شریانی اصلی از هم تفکیک شده‌اند.

لازم به ذکر است که رشد و گسترش روزافزون و بی برنامه اسلامشهر طی سالهای اخیر، این شهر را دچار تحولات کالبدی فراوانی کرده و شکل گیری سکونتگاه‌های غیررسمی و ساخت و سازهای بی‌رویه در گوشه و کنار شهر را موجب شده است. این تحولات کالبدی، تقسیمات محله ای را ضعیفتر کرده و حتی در مواردی باعث از بین رفتن محلات شده است نقاط تشکیل دهنده شهر را میتوان از نظر کالبدی، دو میدان اصلی یعنی میدان نماز و میدان قائم، به عنوان نقاط و گره‌های اصلی ساختار شهر اسلامشهر هستند که از طریق محور جاده ساوه به هم متصل میشوند. در واقع این نقاط، ورودیهای شهر اسلامشهر هستند

شکل شماره ۱: راه‌های ورودی به شهر اسلامشهر ماخذ: طرح تفصیلی اسلامشهر

نقشه شماره ۱ موقعیت جغرافیایی اسلامشهر و مناطق آن منبع: نویسندگان

استقرار صنایع در جهات شرق و شمال شرق شهر با عنایت به جهت وزش بادهای شهر کمترین میزان آلاینده‌گی را وارد شهر می‌کنند. تنها ابهام در مکان‌گزینی محل دفن زباله شهر در لبه رودخانه کرج در فاصله تقریبی دو کیلومتری شمال غرب اسلامشهر است که جنبه‌های مختلف آلودگی هوا، بصری، خاک و آب سطحی و قرارگیری در حریم رودخانه دارای اشکالات زیادی است. آلودگی هوای ناشی از دفن زباله محله‌های بافت فرسوده واقع در شمال غرب شهر را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بنابر مطالب بالا آلودگی در بافت‌های شمال شرقی و شرق شهر از منشاء سوخت‌های فسیلی و آلودگی در مناطق جنوبی و شمال شهر است. (بحرینی، ۱۳۸۰-۳۲).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع و اهداف موضوع، نوع تحقیق کاربردی و رویکرد حاکم بر فضای تحقیق "توصیفی-تحلیلی" می‌باشد گرچه از سایر روش‌ها همچون روش علی، همبستگی و جز اینها نیز بهره گرفته می‌شود، لیکن رویکرد اصلی تحقیق مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

اطلاعات بدست آمده پس از دسته بندی از طریق آمار استنباطی (روش کمی) مورد تجزیه تحلیل قرار گرفتند. برای رسم نمودارها، ترسیم نقشه‌ها و تحلیل آماری داده‌ها از نرم افزارهای SPSS، ARCGIS، EXCEL استفاده شده است. در مرحله بعد ابعاد و شاخص‌های مرتبط انتخاب و سپس با استفاده از آن پرسشنامه طراحی شده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق عبارتند از ساکنان اسلامشهر و مدیران و شرکت‌های دخیل در امر برنامه ریزی

شهری. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ اسلامشهر دارای شش منطقه شهری و ۴۴۸۱۲۹ نفر جمعیت می‌باشد. با توجه به تعداد بالای جمعیت از روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه در متغیرهای کیفی، با استفاده از فرمول کوکران برای مطالعه اسلامشهر و مناطق آن استفاده شده است. ابتدا حجم نمونه در ناحیه مورد مطالعه براساس فرمول نمونه گیری کوکران محاسبه شد که برای شهر اسلامشهر ۳۸۴ پرسشنامه محاسبه و سپس به هریک از مناطق ۶ گانه شهری، براساس تعداد جمعیت، سهمیه متناسب تخصیص داده شد. برای بررسی روایی پرسشنامه از دیدگاههای کارشناسان جغرافیا و برنامه ریزی شهری، جامعه شناسان شهری و شهرسازی بهره گرفته شد. در این پژوهش برای سنجش روایی ابزار اندازه گیری یعنی پرسشنامه سه جامعه (شهروندان، مدیران و شرکت‌های خصوصی دخیل در امر برنامه ریزی) از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. هرچه مقدار آلفا به یک نزدیک تر باشد ضریب پایایی آن بیشتر است. آلفای کرونباخ به دست آمده در این تحقیق ۰/۹۴۰ بوده که نشان می‌دهد ضریب پایایی در سطح قابل قبولی می‌باشد در تحلیل آمار توصیفی به تجزیه و تحلیل متغیرهای زمینه‌ای (ویژگی‌های فردی پرسشنامه)، شاخص‌ها و مولفه‌ها و ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیط‌زیستی، توسعه فضایی - کالبدی بر مبنای اصول شهر زیست‌پذیر آورده شده است. با توجه به استنباطی بودن پژوهش از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شده است. سپس به انجام تحلیل همبستگی کانونی و ارائه دیاگرام تحلیل تاثیرات و همبستگی شاخص‌ها بر یکدیگر و در نهایت به ارائه مدل پرداخته شده است.

- آزمون فرضیه

*فرضیه: به نظر می‌رسد در میزان تاثیرپذیری مناطق ۶ گانه اسلامشهر، از ابعاد توسعه فضایی-کالبدی اسلامشهر، بر مبنای اصول شهر زیست‌پذیر تفاوت معناداری وجود داشته باشد.

ابعاد: ۱- اجتماعی ۲- کالبدی ۳- اقتصادی ۴- محیط‌زیستی

برای سنجش متغیرها از « تحلیل واریانس یکطرفه » استفاده شده است؛ که به بررسی تفاوت‌های موجود در بین میانگین‌های گروه‌های مورد مطالعه می‌پردازند.

جدول شماره ۱- تحلیل واریانس یکطرفه، فرضیه

ابعاد	واریانس گروه‌ها	مجدور میانگین	درجه آزادی	آزمون F	سطح معنی داری
اجتماعی	واریانس بین گروهی	4187.147	5	5.078	.00
	واریانس درون گروهی	60025.634	364		
کالبدی	واریانس بین گروهی	57172.920	5	33.651	.00
	واریانس درون گروهی	124706.372	367		
اقتصادی	واریانس بین گروهی	3161.027	5	17.057	.00
	واریانس درون گروهی	13898.815	375		
محیط زیستی	واریانس بین گروهی	4480.886	5	16.090	.00
	واریانس درون گروهی	21053.715	378		

منبع: یافته‌های پژوهش

در جدول فوق تحلیل واریانس یکطرفه بر روی ۳۸۴ نفر از شهروندان ساکن در اسلامشهر، انجام شد؛ با توجه به اینکه سطوح معنی داری (sig) پایین تر از ۰.۰۵ است؛ در واقع نشان دهنده این است که در میزان تاثیرپذیری مناطق ۶ گانه اسلامشهر، از ابعاد توسعه فضایی-کالبدی اسلامشهر، بر مبنای اصول شهر زیست‌پذیر تفاوت معناداری وجود

دارد. در واقع اختلاف و تفاوت معناداری میان مناطق ۶ گانه، در تاثیرپذیری از ابعاد توسعه فضایی-کالبدی اسلامشهر وجود دارد که بعد از تحلیل تفاوت‌ها موارد به صورت زیر مشخص گردید:

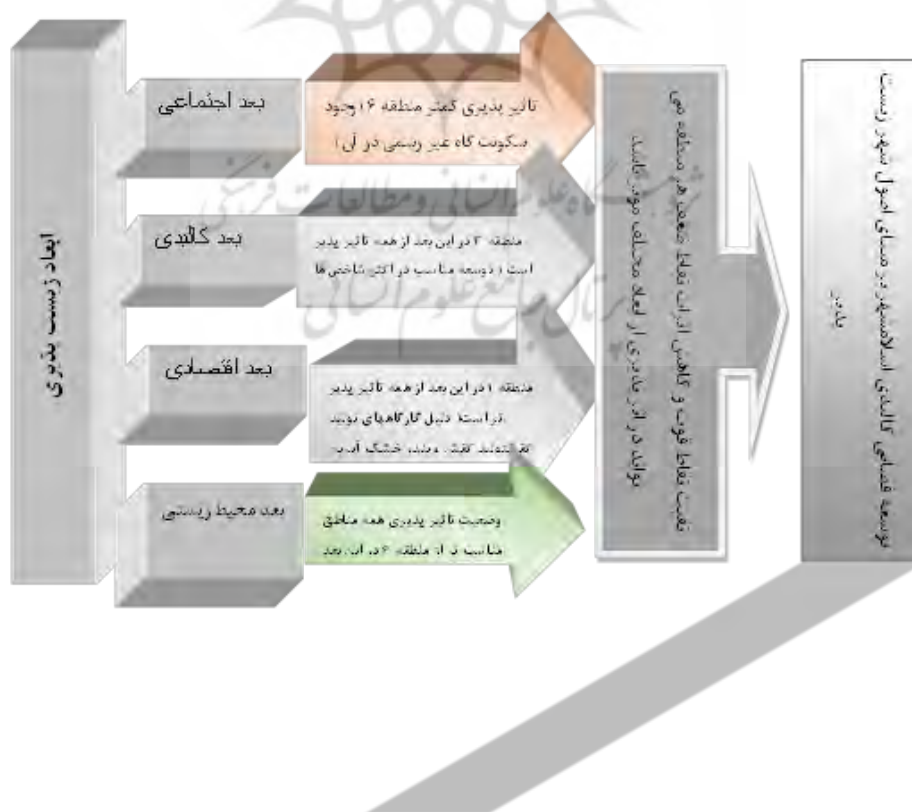
در بعد اجتماعی: تمامی مناطق (۱، ۲، ۳، ۴، ۵) تاثیرپذیری بیشتری نسبت به منطقه ۶ داشته‌اند.

در بعد کالبدی: مناطق ۱ و ۲، تاثیرپذیری بیشتری نسبت به مناطق ۴، ۵ و ۶ داشته‌اند. مناطق ۴ و ۵، تاثیرپذیری بیشتری نسبت به منطقه ۶ داشته‌اند.

در بعد اقتصادی: منطقه ۱، تاثیرپذیری بیشتری نسبت به مناطق ۳ و ۶ داشته‌اند. مناطق ۲ و ۵، تاثیرپذیری بیشتری نسبت به مناطق ۴ و ۶ داشته‌اند.

در بعد محیط‌زیستی: مناطق (۱، ۲، ۳، ۴، ۵) تاثیرپذیری بیشتری نسبت به منطقه ۶ داشته‌اند. منطقه ۲ تاثیرپذیری بیشتری نسبت به مناطق ۱، ۴، ۵ و ۶ داشته است.

با توجه به اعداد حاصله، می‌توان چنین نتیجه گرفت که، بهترین منطقه در تمامی ابعاد توسعه فضایی-کالبدی بر مبنای شهر زیست‌پذیر، **منطقه ۳** (اکباتان و اوان-بوستان-فاز ۴ و ۵-فاز ۳-فاز ۲- فاز ۱- مهستان و سروستان-فرهنگیان-محلله شهرداری-امامزاده عیسی)، و در مرتبه دوم، **منطقه ۱** (شهرک الهیه-شهرک انبیاء-شهرک توحید-۱۵ متری شهرداری-کاشانی-مطهری-باغزنده-شهرک سالور) و در رده سوم **منطقه ۲** (باغ فیض-زرافشان-شهرک گلها-مهدیه-محمدیه-شهرک سعیدیه-قائمیه-شهرک احمدمصطفی خمینی-ضیاءآباد-احمدیه فیضیه-شیرودی) و سپس مناطق ۵، ۴ (محلله شاتره و محلله کوی بهشتی)، و در نهایت منطقه ۶ (شهرک امام حسین و مسکن مهرضیاءآباد) می‌باشند.

شکل ۲ وضعیت تاثیرپذیری مناطق ۶ گانه اسلامشهر از ابعاد شهر زیست پذیر منبع: نویسندگان

در واقع بدترین منطقه در تمامی، ابعاد توسعه فضایی-کالبدی بر مبنای شهر زیست‌پذیر، منطقه ۶ می‌باشد که یکی از محلات اصلی آن شهرک میان آباد (شهرک امام حسین) که از جمله سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر می‌باشد؛ تشکیل شده است.

- همبستگی کانونی:

تحلیل همبستگی کانونی، از جمله روشهای تحلیل چندمتغیره می‌باشد که در مواقعی به کار می‌رود که محقق با مجموعه‌ای از متغیرهای وابسته و مجموعه‌ای از متغیرهای مستقل سروکار دارد. همبستگی کانونی در واقع همبستگی و روابط میان متغیرهای مستقل و وابسته را بررسی می‌کند. این آزمون همانند مدل سازی معادلات ساختاری و یا تحلیل عاملی تاییدی، عمل می‌کند. در واقع می‌توان گفت چقدر یک مجموعه از متغیرها، می‌توانند، رفتار مجموعه-ای دیگر از متغیرها رو پیش‌بینی و تبیین نمایند. متغیرهای کانونی در این تحقیق، شامل ۴ مجموعه متغیر است. (ابعاد توسعه اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و محیط زیستی). وظیفه این تکنیک این است که رابطه میان این ۴ مجموعه را بدست آورد.

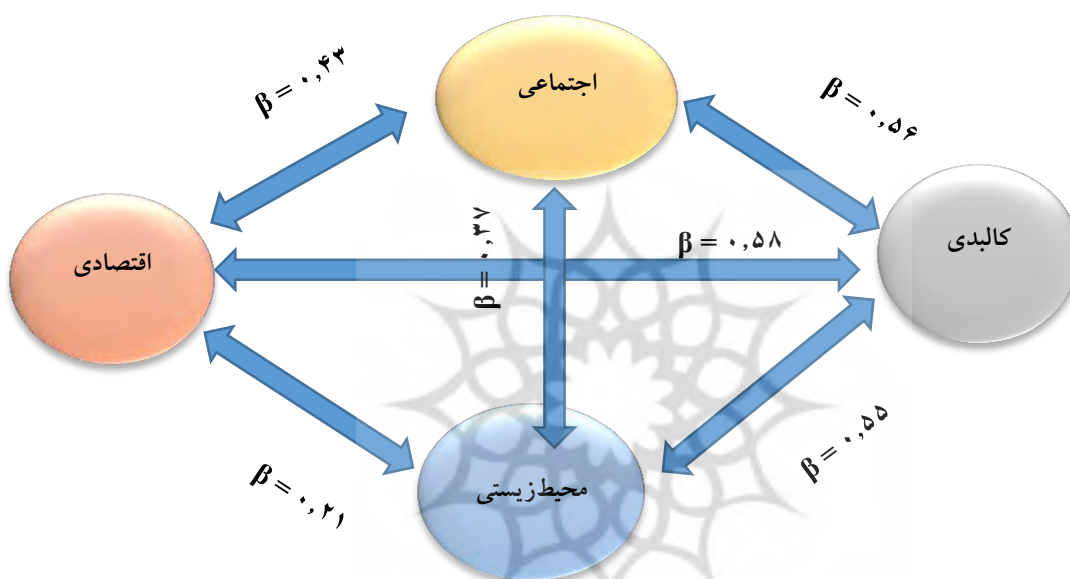
جدول ۲- همبستگی کانونی منبع: نویسندگان

همبستگی کانونی ابعاد توسعه فضایی- کالبدی با یکدیگر	آزمون لامبدای ویکلز	درصد مجذور همبستگی کانونی	سطح معنی داری	نتیجه
اجتماعی	۰۲ .۰۰	کالبدی	۰۰ .۰	تایید
		اقتصادی	۰۰ .۰	تایید
		محیط زیستی	۰۰ .۰	تایید
		جمع کل: ۶۹٪		
کالبدی	۰۰ .۰۰	اجتماعی	۰۰ .۰	تایید
		اقتصادی	۰۰ .۰	تایید
		محیط زیستی	۰۰ .۰	تایید
		جمع کل: ۱۰۰٪		
اقتصادی	۰۱ .۰۰	اجتماعی	۰۰ .۰	تایید
		کالبدی	۰۰ .۰	تایید
		محیط زیستی	۰۰ .۰	تایید
		جمع کل: ۷۶٪		
محیط زیستی	۰۱ .۰۰	اجتماعی	۰۰ .۰	تایید
		کالبدی	۰۰ .۰	تایید
		اقتصادی	۰۰ .۰	تایید
		جمع کل: ۳۵٪		

منبع: یافته‌های پژوهش

در جدول، همبستگی کانونی بر روی ۳۸۴ نفر از شهروندان ساکن در اسلامشهر، انجام شد؛ متداولترین آماره برای آزمون سطح معنی داری، لامبدای ویکلز می‌باشد که اگر مقدار آن کوچکتر از ۰.۰۵ باشد، می‌توان قضاوت کرد که دو مجموعه از متغیرها به صورت معنی داری بوسیله همبستگی کانونی پیوند داشته‌اند. با توجه به اینکه سطوح معنی داری (sig) تمامی مجموعه‌ها پایین تر از ۰.۰۵ است، می‌توان نتیجه گرفت که وجود همبستگی کانونی بین ۴ مجموعه متغیر، تایید می‌گردد. همبستگی کانونی در حدود ۳۲ درصد توسعه در بعد اجتماعی از واریانس بعد کالبدی، ۲۷ درصد از واریانس بعد اقتصادی و ۱۰ درصد از واریانس بعد محیط‌زیستی، را تبیین میکند. همبستگی کانونی در حدود ۳۲ درصد توسعه در بعد اجتماعی از واریانس بعد کالبدی را تبیین میکند.

همبستگی کانونی در حدود ۴۶ درصد توسعه در بعد کالبدی از واریانس بعد اقتصادی، ۲۲ درصد از واریانس بعد محیط زیستی، را تبیین می‌کند. همبستگی کانونی در حدود ۳ درصد توسعه در بعد اقتصادی از واریانس بعد محیط زیستی، را تبیین می‌کند. در تفسیر دیاگرام زیرکه به تحلیل تاثیرات و همبستگی شاخص‌ها بر یکدیگر می‌پردازد، نتایج بدست آمده حاکی از آن است که، بیشترین تأثیر در بعد کالبدی به اقتصادی و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۵۸.۰ = \beta$ و در مرتبه‌ی دوم، بعد کالبدی به اجتماعی و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۵۶.۰ = \beta$ و سپس بعد کالبدی به محیط زیستی و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۵۵.۰ = \beta$ و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۴۳.۰ = \beta$ و در نهایت بعد اقتصادی به محیط زیستی و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۳۷.۰ = \beta$ و در نهایت بعد اقتصادی به محیط زیستی و بالعکس با ضریب بتای $\beta = ۲۱.۰ = \beta$ خواهد بود.

دیاگرام شماره ۱-تحلیل تاثیرات و همبستگی شاخص‌ها بر یکدیگر

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به آن که اسلامشهر شهری خواب‌گاهی - خدماتی با گرایش خدمات حمل و نقل و پشتیبان آن می‌باشد، این شهر به دلیل اینکه در مدت زمان بسیار محدود، رشد و توسعه سریعی را در حاشیه محور تهران ساوه تجربه کرده، فاقد مرکزیت قوی شهری است. بنابراین، به نظر می‌رسد، اسلامشهر، علاوه بر تمام مشکلات ساختاری خود، با یک مشکل اساسی فقدان استخوان بندی و فقدان ساختار نظام مند کالبدی مواجه است. در بررسی‌های اجتماعی و اقتصادی وضع موجود شهر اسلامشهر مشخص شد؛ نقش خوابگاهی شهر اسلامشهر، طی سالیان گذشته، بدلیل نزدیکی به شهر تهران و وجود جذابیت‌های اقتصادی در این کلانشهر روند افزایشی داشته است. پیش‌بینی می‌شود با ادامه روند موجود و عدم شکل‌گیری و استقرار فعالیت‌های اقتصادی مولد در مقیاس‌های مختلف شهری و فراشهری و اختصاص اراضی شهری به کاربری مسکونی این روند افزایشی ادامه خواهد داشت که در صورت احداث قطار شهری و کاهش زمان سفر بین اسلامشهر و کلان شهر تهران، این روند شیب تندتری پیدا خواهد کرد و وابستگی شهر به

کلانشهر تهران تشدید خواهد شد. بنابراین به منظور اصلاح ساختارفضایی - کالبدی شهر اسلامشهر به منظور دستیابی به اصول شهر زیست پذیر پیشنهادات زیر مطرح می شود:

در بعد اجتماعی:

۱. افزایش کنترل و نظارت کافی در خیابان (پلیس و دوربین مداربسته) و توجه به روشنایی معابر و کوچه‌های مناطق مورد مطالعه در جهت احساس امنیت بیشتر
۲. استفاده از سیاستهایی که زمینه‌های مشارکت شهروندان را در برنامه‌ها فراهم می‌کند و تقویت پتانسیل‌های جوان، متخصص و با انگیزه جهت مشارکت در تدوین برنامه‌ها
۳. تقویت حس تعلق مکانی به دلیل شلوغی زیاد و عدم وجود امکانات و ناهنجاری‌های اجتماعی
۴. افزایش همبستگی اجتماعی در محلات به دلیل آنکه تنوع اقوام در کنار کمبودهای زیر ساختی زمینه بروز مسائل امنیتی را فراهم می‌کند

در بعد کالبدی:

۱. ایجاد یک محور شمالی-جنوبی قوی با عملکرد شهری و فراشهری که بتواند از سه گسل راه آهن، محور عبوری بسیج و محور کمربندی دوم به صورت غیر همسطح عبور نماید.
۲. تأمین خدمات و زیرساختهای مورد نیاز شهر در تمامی سطوح عملکردی و توزیع متناسب آنها در سطح شهر
۳. بهسازی و توانمندسازی بافت فرسوده و ناکارآمد شهری از طریق تزریق زیرساختهای اولیه و فعالیت‌های محرک توسعه.
۴. رعایت استانداردهای ساخت و ساز با توجه به منطقه قرارگیری شهر از لحاظ مخاطرات زمین لرزه و فرونشست زمین

در بعد اقتصادی:

۱. ساماندهی و کارگاهها و تولیدی‌های شهر و تلاش برای رسیدن شهر به قطب تولید
۲. ایجاد بسترهای مناسب جهت توسعه اقتصادی و صنعتی به سبب وجود بندر خشک آپرین و همجواری با فرودگاه بین المللی امام خمینی
۳. جذب مشارکت مردمی و سرمایه گذاری بخش خصوصی جهت احداث فعالیت در مقیاس شهری

در بعد محیط زیستی:

۱. استفاده از پوشش گیاهی در معابر برای ایجاد آسایش اقلیمی و افزایش فضاهاى شهری تعریف شده جهت تعاملات اجتماعی و اوقات فراغت
۲. توجه به زیباسازی و منظرسازی معابر و خیابان‌ها و زیباسازی محله‌ها از طریق نماهای هماهنگ و طراحی مناسب آنها با استفاده از متخصصان معماری و طراحی
۳. کاهش آلودگیهای محیطی از طریق سازماندهی و هدایت آبهای سطحی و فاضلاب شهری و احداث تصفیه خانه مجزا برای مناطق و استفاده از پساب آن جهت آبیاری اراضی کشاورز اطراف آن

۴. تسریع عملیات اجرایی تصفیه خانه‌های فاضلاب و اصلاح و کارآمدی شبکه دفع آبهای سطحی

منابع

- بحرینی، سید حسین (۱۳۸۰): فرآیند طراحی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- بندر آباد، علیرضا (۱۳۸۹): تدوین الگوی توسعه فضایی و شکل شهر زیست‌پذیر ایرانی - مطالعه موردی مناطق ۱، ۱۵ و ۲۲ تهران، رساله دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- حاتمی نژاد، حسین؛ خسروی کردانی، فریبا و تابعی، نادر (۱۳۹۶): مقدمه‌ای بر زیست‌پذیری شهری، تهران، انتشارات آراد کتاب
- ساسان پور، فرزانه (۱۳۹۰): مبانی پایداری توسعه کلانشهرها با تاکید بر کلانشهر تهران، تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.
- صرافعی، مظفر (۱۳۷۹): شهر پایدار چیست؟ فصلنامه مدیریت شهری، سال ۱، شماره ۴.
- صرافعی، مظفر و دیگران (۱۳۹۳): اندیشه‌های نو در برنامه ریزی شهری، تهران، انتشارات قدیانی
- طرح تفصیلی شهر اسلامشهر (۱۳۹۳): مهندسین مشاور پی کده
- مشهدیزاده دهاقانی (۱۳۹۲): تحلیلی از ویژگیهای برنامه ریزی شهری در ایران، تهران انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ یازدهم
- ملکی، سعید (۱۳۹۰): درآمدی بر توسعه پایدار شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، چاپ اول
- موحد، علی (۱۳۷۹): توسعه پایدار شهری، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۹۰
- کارگر، بهمن؛ سرور، رحیم (۱۳۹۰): شهر، حاشیه و امنیت اجتماعی. با تاکید بر حاشیه جنوبی منطقه شهری تهران و اسلامشهر، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- Badland, H & Whitzman, C & Lowe, M & Davern, M & Aye, L & Butterworth, I & Hes, D & Giles-Corti, B. (2014). Urban livability: Emerging lessons from Australia for exploring the potential for indicators to measure the social determinants of health, *Social Science & Medicine*, V. 111, Pp. 64-73
- Burgess, P. (1998), Revisiting "Sprawl": Lesson from the Post" The Urban Center Publication, Cleveland State University. Cleveland, OH. URL=<http://urbancenter.csuohio.edu/pubs/burgess.html>, visited 2001 May 1. p. 1 .
- Evans, p. , (ed.), (2002): Livable Cities ? "Urban Struggles for Livelihood and Sustainability University of California Press Ltd ": USA ,pp. :2-30. eography .
- Herold, M. ,Hemphill, J. ,Dietzel, c. and Clarke. K. C, (2005), Remote sensing derived mapping to support urban growth theory. Proceedings of the ISPRS joint conference 3rd International Symposium Remote Sensing and Data Fusion Over Urban Areas. And 5th International , Symposium Remote Sensing of Urban Areas (URS 2005), March 14-16, Tempe, AZ, USA .
- UN-Habitat, (2008). "Meeting the Urban Challenges ", Seville. 15-16 October 2008 .
- Wassmer, R. W. (2005). "Causes of Urban Sprawl (Decentralization) in the United States: Natural Evolution , Flight from Blight , and the Fiscalization of Land Use ", Working Paper. pp. 1-34 .
- Wassmer, R. W. (2002), "An economic perspective on urban sprawl", Working paper for the California Senate Office of Research: 1-21 .
- Wheeler, M. (2001): Planning Sustainable and livability cities, Stephen